

O ORIJENTACIJAMA U SOCIOLOGIJI

Ljubomir Tadić

Beograd

Revija za sociologiju, Vol. IX, 1979 (1—2): 73—75

Najpre bih podsetio — možda to nije ništa novo — da se sociologija u današnjem svetu, bez obzira na postojanje varijanata, kreće u okvirima dve bitne orijentacije. Prva i, verovatno, najmoćnija i najuticajnija orijentacija je **empirijsko-analička teorija društva** koja analizira društvo onakvo kakvo se javlja pred našim očima po uzoru na prirodne nauke. Ta sociološka teorija razradila je izvanredne tehnike istraživanja, a njen analitički instrumentarij postao je snažan i uticajan i, kao takav, imao je odjeka i u našoj sociologiji posle drugog svetskog rata. Druga snažna orijentacija, ili protivstruja, koja se također razvila u poratnom razdoblju, jeste **marksistička teorija društva** u svojim različitim varijantama. Međutim, ova orijentacija u istraživanju društva ne samo što nije jedinstvena, nego i ne teži na jedinstven način određenom istraživačkom cilju.

Kada je reč o **poreklu** ove dve preovlađujuće orijentacije u savremenoj sociologiji, onda treba imati u vidu **paralelizam** njihovog nastanka u prošlom veku. Prva je povezana s imenom Augustea Comtea, a druga s imenom Karla Marxa. Sociologija u Comteovom smislu rođena je, da upotrebim jedan izraz Roberta Spaemanna, »iz duha restauracija«, dok je teorija društva u Marxovom smislu — dodao bih — rođena iz duha revolucije. Restauracija i revolucija su dva istorijska fenomena koja nastaju, međusobno protivreče i ukrštaju se posebnom snagom u prošlom stoleću. Međutim, njihov istorijski, socijalni i duhovni potencijal, bez obzira na mnoge promene istorijskih konstelacija, nije do danas iščezao niti prestao biti aktuelan. Iz te dve osnovne, **primarne** orijentacije nastale su i bitne divergencije u analizi društva, ali i pokušaji da se one prevaziđu. Osnovna je intencija Comteove restaurativne sociologije u pomirenju poretka i nاپretka, odnosno u prevazilaženju, kako bi Comte rekao, teološkog i metafizičkog stadija u razvitku putem pozitivnog stadija. Od samog početka Comteov ideal sociologije bila je **socijalna fizika**, tj. takva nauka o društvu koja bi bila izgrađivana prema normama egzaktnе prirodne nauke. Taj ideal i dalje živi u savremenoj empirijsko-analičkoj teoriji društva. S druge strane, Marxova teorija društva ima osnovnu intenciju ka promeni, tj. revo-

* Ovo je autorizirana diskusija profesora Ljubomira Tadića na okruglom stolu na simpoziju Sociologija i socijalizam koja zbog tehničke omaške nije objavljena u prošlom broju REVIJE ZA SOCIOLOGIJU. Ispričavamo se profesoru Ljubomiru Tadiću.

lucionisanju postojećeg »izopačenog sveta« i njegovih struktura. I dok je za prvu orijentaciju karakteristično opisivanje društva u terminima i kategorijama **saradnje**, za drugu je karakteristično shvatanje društva kao antagonističke celine i njegovo opisivanje u kategorijama i terminima **borbe**. Iz ove bitne percepcije društva kao **predmeta** naučne analize nastaju, prirodno, različite konzekvencije i rezultati. Ovde se, normalno, nameće pitanje: može li se u daljem razvitku očekivati određena konvergencija ovih teorija? Bilo je reči o tome da je iz teorijske konfrontacije marksizma s funkcionalizmom, kao modernizovanim izrazom one prve orijentacije u sociologiji, nastao rezultat konfliktualizacija funkcionalizma i funkcionalizacija marksizma. To je, barem kao tendencija, postalo očigledno. Međutim, treba videti kakvi su i koliko su plodni rezultati ove konvergencije i konfrontacije. Pokušaji Cosera i Dahrendorfa da od funkcionalizma kao jedne eminentno statičke teorije društva stvore, uvođenjem konflikta kao legitimne sociološke kategorije, jednu dinamičku teoriju društva, teže osnovnom cilju da se društveni konflikti regulišu i kanališu, odnosno zadrže u okvirima postojećeg društva čije osnovne strukture ostaju **bitno** nepromenjene. I ovde se, dakako u modernijem obliku, ispoljava pokušaj da se napredak društva osigura kao kontinuirani **razvitak poretka**, tj. evolucija koja izbegava revolucionaran rasplet konflikta.

S druge strane, postoji tendencija funkcionalizacije marksizma, osobito tamo gdje je marksizam postao službena teorija društva ili službena ideologija. U takvim društvima prva briga upravljača je **stabilizacija** postojećeg, težnja beskonfliktnosti, osiguranje opšte saglasnosti po svaku cenu. U težnji za konzervacijom postojećih odnosa, moraju se i ključni problemi teorije podvrgnuti određenim modifikacijama i preoblikovanjima. Tako se dešava da se npr. socijalno-istorijski pojam revolucije tokom vremena zamenjuje i potiskuje pojmom **naučno-tehničke revolucije** iz koga je iščezla svaka izvorno marksistička supstancijalnost. U tom smislu i dolazi do recepcije funkcionalističke sociologije koja postaje plauzibilna za pomenute oblike društva. Tako, npr., dok se pojam klasa i klasne borbe upotrebljava gotovo isključivo u političkom rečniku, u istraživanju društva pojam **sloja** postaje središnji i istiskuje pojam **klase** ili ga tumači u duhu funkcionalističke sociologije i njene teorije stratifikacije.

Zadržao bih se na pitanju koje je postavio moj prijatelj i kolega Eugen Pusić, tj. na pitanju: nije li sociologija, ipak, neka vrsta politike?

Ovo pitanje se, prirodno, produžava u jedno drugo: da li je sociologija moguća kao »wertfreie Wissenschaft«, u smislu intencija k »socijalnoj fizici«, »socijalnoj tehnologiji«, »social engeneering« i slično? Ili, još određenije, da li je uopšte društvena nauka moguća u onom smislu u kome je moguća egzaktna prirodna nauka?

Pitanje o »politici« dotiče se pitanja o »objektivnosti« ili »nepristranosti« sociologa i uopšte istraživača društva. Drugim rečima od sociologa se u tom slučaju traži određen **neutralan** stav prema njegovom predmetu. No, da li je takav stav zbilja moguć i kako je moguć? Može li sociolog, uslovno upotrebiti Nietzscheov izraz, stajati »s one strane dobra i zla« ako imamo **bitan uvid u prirodu savremenog društva kao antagonističkog totaliteta?**

Sociolog je samo **deo** toga društva koje raspinju antagonistički interesi i ne može se odnositi u svom **saznajnom interesu** na isti način kao što se, npr., geolog odnosi prema mineralima. Stoga u današnjem svetu jedna »vrednosno-neutralna« nauka nije moguća. Ni sam Max Weber, koji je najdosledniji formulisao načela jedne takve nauke, nije se ustručavao da za sebe kaže da je »klasno svestan bourgeois«, iako je svojoj vlastitoj klasi upućivao mnoge prekore i prigovore, priznajući i za nju i za sebe »neugodne činjenice«. Prema tome, sociolog može biti objektivan, a da samim tim ne stoji s one strane antagonističkog društva. Zato nema spora o tome da sociolog, u analizi društva, mora težiti maksimalnoj objektivnosti i »nepristrasnosti« ako želi da postane ideolog koji prikriva, zataškava i opravdava postojeće antagonizme. Prema tome, valja odvajati pristrasnost **subjektivnog** karaktera od one »pristrasnosti« koja je istorijski uslovljena antagonističkom strukturom društva u kojoj je subjekt saznanja nužno upleten.

S tim u vezi zadržimo se još malo na onoj pojavi koju je Ernst Bloch jednom nazvao »topla i hladna struja u marksizmu«. Ono što bi se moglo definisati kao topla struja u marksizmu, jedni nazivaju »eshatologijom«, a drugi »ideologijom« itd. Takvi obično misle da bi marksizam bolje prolazio kada bi se odrekao takve struje i opredelio samo za onu hladnu, analitičku komponentu svoje teorije. Tek tada bi, smatra se, marksizam bio nauka. Ali ako se marksizmu oduzme njegova topla struja, onda bi se oduzela sama duša marksizma, onda marksizma nebi više bilo. Ili, on bi nastavio da postoji kao marksističko-lenjinistička teorija naučno-tehničke revolucije, marksističko-lenjinistička kibernetika ili slične teorije i nauke kojima obiluje savremeni ideologizovani marksizam-lenjinizam.

Izlažući da je za Marxovu teoriju društva karakteristično shvatanje društva kao antagonističke celine i njegovo opisivanje u terminima i kategorijama borbe, nisam rekao da momenti saradnje nisu za njega interesantni, niti da je sva pažnja isključivo koncentrisana na probleme borbe. U Marxovom učenju, pored teorije klasne borbe i revolucije postoji i teorija socijalne evolucije. Istaknuvši odliku Marxove teorije društva, imao sam u vidu ono mesto gde on kaže da buržoaska nauka (misli na političku ekonomiju) ostaje na snazi sve dok borba klasa ostaje latentna ili dok se ispoljava samo u usamljenim pojavama.

Druga napomena se, takođe, tiče razumevanja nekih ključnih pojmova Marxove teorije, odnosno njegovog materijalističkog shvatanja istorije. Marxova teorija je nastala i pod uticajem nemačke filosofije, osobito Hegelove, u kojoj središnje mesto zauzima pojam postanka (das Werden). Postanak, proces, geneza — to su pojmovi s kojima se izražava »kolebanje stvari« i saznanje društvenih »činjenica«. O tome je Lukács pisao u svojoj »Istoriji i klasnoj svesti«.

Da zaključimo: — govoreći o karakterističnim svojstvima dve bitne orijentacije u savremenoj nauci o društvu, želeo sam da naglasim kako je empirijsko-analitička teorija društva insuficijentna u terminima i pojmovima borbe, dok je, obrnuto, marksistička teorija donekle insuficijentna u terminima i pojmovima saradnje. Odavde i potiču nedostaci (odnosno prednosti) obe pomenute teorije u analizi savremenog društva.